

ՆԱՐԻՆԵ ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ
Բանասիրական գիտ. թեկնածու, դոցենտ
«Քրիստոնյա Հայաստան»-ի գլխավոր խմբագիր

ՎՅ ԱԶՎԱՅԻՆ ԻՆՔՆՈՒԹՅԱՆ ՈՐՈՆՍԱՆ ԽՆԴԻՐԸ ՓԻԹԵՐ ԲԱԼԱՔՅԱՆԻ «ՃԱԿԱՏԱԳՐԻ ՍԵՒ ՇՈՒՆԸ» ԵՐԿՈՒՄ՝

ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ

Ինչպես հայտնի է, սփյուռքահայ գրականության սկզբնավորման պատմաքաղաքական նախադրյալները՝ արեւմտահայության ցեղասպանությունը, բռնագաղթն ու հայրենագրկումը, կանխորոշեցին նրա զարգացման հիմնական ուղղությունները՝ նահանջի գրականություն, կարոտի գրականություն եւ ոգու գրականություն, որոնք, գաղափարաբանական ու գոյափիլիսոփայական ընդհանրություններով եւ առանձնահատկություններով հանդերձ, ամբողջացնում էին այն ոգեղեն տարածությունը, ինչը տարագիր հայ սերունդների համար պետք է դառնար ազգային ինքնության պահպանման, գոյության հիմքերի վերագտնման խարիսխ: Այս երեք հիմնական ուղղվածությունից բացի՝ մանավանդ օտարագիր հայ գրականության մեջ նշանավորվում է մի այլ ուղղություն եւս՝ որոնումի գրականությունը:

Եթե նահանջի գրականությունը նպատակամիտված էր ահազանգելու ու ծագման սպառնալիքները, ազգային սայթաքումների, այլասերության հրապույրի մատնանշմամբ սթափեցնելու եւ վերադաստիարակելու մնացորդաց սերնդին, կանխելու ինքնության կորուստը, եթե կարոտի կամ հայրենաբաղձության գրականությունը կորուսյալ ծննդավայրի կարոտատիտի եւ ցեղասպանված ժողովրդի ոգեկոչման գրականություն էր, որ առարկայացնում էր հայրենիքի տեսիլքը, միավորում, միագոյություն դարձնում ոգեղենն ու հողեղենը՝ ամրագրելով հիշողությունն ու տունդարձի ճանապարհը, եթե ոգու գրականությունը ցեղային ոգու վերարթնացումի, ցեղային նկարագրի վերհանումի գրականություն էր՝ վերհրակալի ու բացարձակի հայտնաբերմամբ ու վերահռչակմամբ, ապա որոնումի

*Ստացվել է՝ 26.12.2026, գրախոսվել է՝ 4.03.2026: Էլ. հասցե՝ nare-luys@mail.ru:

մի գրականությունը նպատակամիտված էր՝ վերագտնելու արդեն կորուսյալ ազգային ինքնությունը, անցյալի հետքերով հասնելու ինքնաճանաչողության եւ ինքնագիտակցության: Պատահական չէ, որ գեղարվեստական այս ուղղվածությունը ձեւավորվեց օտարագիր հայ գրողների ստեղծագործություններում:

Որոնումի գրական ճանապարհը նշանավորվեց նաեւ Փիթեր Բալաքյանի «Ճակատագրի սեւ շունը» ստեղծագործությամբ: Փիթեր Բալաքյանի այս երկը համաշխարհային եւ ազգային մշակույթների բախումից ի հայտ եկած գեղարվեստական նոր որակ է, գեղագիտական համադրության նոր երեւույթ:

«Ճակատագրի սեւ շունը» գրված է հուշագրության ժանրով: Իսկ ինչո՞ւ հուշագրություն: Ինքնության վերագտնումի հոգեւոր ճանապարհն անհրաժեշտաբար պարտադրում էր ազգային պատմության եւ մոտ անցյալի ճանաչողություն՝ միայն այդպես հնարավոր դարձնելով հասնել ինքնագիտակցության: Արյան ներքին կանչի կամ ազգային դարձի ենթագիտակցական մղումը պետք է փոխլրացվեր գիտակցական մակարդակով՝ ամբողջացնելու անհատի կեսգոյությունը, լիարժեք դարձնելու այն՝ վերացնելով երկվությունը կամ հակասական մտքերի ներքին բախումը: Հուշագրությունը՝ որպես գեղարվեստավերագրական ժանր, հնարավորություն էր՝ համադրելու գեղարվեստն ու վավերագրությունը, պատմությունն ու հոգեբանությունը, փաստի տարրն ու ոգին: Փիթեր Բալաքյանի երկը պարունակում է ինքնակենսագրական վեպին բնորոշ որոշ հատկություններ, բայց չի նույնանում նրան՝ անհատականից համընդհանրականի, մի կյանքի տարածությունից պատմական մի ողջ շրջանի, անհատական կենսագրությունից մի ամբողջ ժողովրդի պատմության հասնելու առումով: Բացի այդ՝ ինչպես գրում է Բալաքյանը. «Հիշատակությունը էական գործընթաց է ծանր կորուստ ունեցողների եւ ցեղասպանության փորձառությունը ժառանգած սերունդների համար: Դրա միջոցով կարելի է իմաստավորել աներեւակայելի սարսափներն ու կորուստները: Քանզի ցեղասպանությունից հետո մեռյալները բառացիորեն կամ զգացմունքայնորեն չեն թաղվել, հիշատակությունը նաեւ նրանց հողին հանձնելու ծիսակատարություն է՝ քաղաքակրթության առաջին ձեռնարկումը»²:

² Փ. ԲԱՎԱՔՅԱՆ, Ճակատագրի սեւ շունը, Ե., 2002, «Տիգրան Մեծ» հրատ., էջ 336–337: Այսուհետ սույն գրքից մեջբերումները կհղվեն շարադրանքում փակագծերում նշելով էջը:

Ինքնին խորախորհուրդ է նաեւ ստեղծագործության վերնագիրը, թերեւս հուշագրության ժանրից եւ վերհուշի հոգեբանության ենթախորքից բխող: «Ճակատագրի սեւ շունը», այսինքն՝ ճակատագրի սեւ ուրվականը, ողբերգության հետապնդող ստվերը, մարդու կյանքը հսկող, մարդուց անբաժան գոյություն-իրողությունը, այլ կերպ ասած՝ ցեղասպանության հիշողություն-տեսիլը կամ հոգեբանական մտասեւեռումը: Վեպի վերնագրի վերաբերյալ այլ դիտարկում ունի գրականագետ Դ. Գասպարյանը. «Ճակատագրի սեւ շունը թուրքն է, որ մտավ մեր ճակատագրի մեջ, մեր պատմական հայրենիքի, մեր լեզվի, մեր ժողովրդի, մեր գոյաբանության մեջ»³: Խորագրի ընտրությունն ունի նաեւ նախապատմություն, որ ճակատագրի վերաբերյալ տատից լսած մի հին ավանդություն է:

«Ճակատագրի սեւ շունը» անգլերեն լույս է տեսել 1997 թվականին՝ ճանաչվելով «Տարվա լավագույն գիրք» (1998): Հայերեն լույս է տեսել 2002 թ. Երեւանում՝ Արտեմ Հարությունյանի թարգմանությամբ: Փիթեր Բալաքյանը Հայոց ցեղասպանության եւ կորուսյալ հայրենիքի թեմայով գրել է բարձրարժեք այլ ստեղծագործություններ եւս՝ «Այրվող Տիգրիս. Հայոց ցեղասպանությունը եւ Ամերիկայի պատասխանատվությունը», «Լույսի թախծոտ օրեր», «Օզոնի հանդես» եւ այլն: «Օզոնի հանդես» բանաստեղծական ժողովածուի համար 2016 թ. «Պոեզիա» անվանակարգում նա արժանացել է Պուլիցերյան մրցանակի⁴: Փ. Բալաքյանը նաեւ Արիս Սեւակի հետ անգլերեն թարգմանել ու հրատարակել է իր պապի եղբոր՝ Գրիգորիս եպիսկոպոս Բալաքյանի «Հայ Գողգոթան» հուշագրությունը: Հայոց ցեղասպանության ճանաչման գործում նշանակալի ավանդի համար 2015 թ. Փիթեր Բալաքյանին շնորհվել է ՀՀ նախագահի մրցանակ:

1. ԱՄԵՐԻԿՅԱՆ ՄԻՋԱՎԱՅՐՆ ՈՒ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԺԱՌԱՆԳՈՐԴԱԿԱՆ ՀԻՇՈՂՈՒԹՅՈՒՆԸ. ԱՐՏԱՔԻՆ ՈՒ ՆԵՐՔԻՆ ԱՇԽԱՐՀՆԵՐԻ ԲԱԽՄԱՆ ԿԵՆՏՐՈՆՈՒՄ

Փիթեր Բալաքյանի «Ճակատագրի սեւ շունը» ստեղծագործության մեջ տեսանելի է երկու դիմադարձ աշխարհ՝ արտաքինն ու ներքինը, առարկայականն ու ոգեղենը, ամերիկյան կլանող-ուժացնող միջավայրն ու հայ-

³ Տե՛ս <https://www.irates.am/hy/1431411392>:

⁴ Տե՛ս <https://www.pulitzer.org/winners/peter-balakian>:

կական ժառանգորդական հիշողությունը, որոնց միջեւ առկա ճեղքվածքում անհատն է՝ գոյություն իմաստի նշանավորման փնտրտուքներով կամ երկփեղկված կյանքի վերամիավորման գիտակցական մղումով. «Երբ տատիս հետ էի, հաղորդակից էի լինում ինչ-որ այլ աշխարհի, լույսի ու մութի, բայց դեպի իրեն քաշող աշխարհի, գորություն մի տարօրինակ դրսեւորման, որն անտեսանելի ուժի նման Հայաստան կոչվող հնագույն երկրից հոսում-հասնում էր իմ աշխարհը՝ Նյու Ջերսի: Ինչ-որ հնագույն մի բան էր՝ կապված երկրի, բառերի, արյան ու երկնքի հետ» (20):

Սա դեռեւս իր ծագումնաբանությունն անճանաչ գլխավոր հերոսի ոգեղեն անհայտ հաղորդակցության, ժառանգորդական թանկ զգացողության կամ արյան կանչի պահն է, որ այդուհետ պիտի նրան տանի ինքնության որոնման անծանոթ ուղիներով, մինչեւ հասնի ինքնաճանաչողության եւ ինքնավերագտնումի: Ազգային դարձի հոգեբանությունը կամ ինքնաորոնումի գիտակցական պահանջը ձեւավորվում-հասունանում է անհատի կենսագրությանը համընթաց. «Այժմ ես հասկանում եմ, որ տատիս պատմությունները ձմեռնաքուն էին մտել իմ ուղեղում, մինչեւ ես պատրաստ կլինեի դրանք ամբողջությամբ ըմբռնել... Ես ի վերջո հասկացա, որ տատիս պատմությունները ժամանակի մի մասնիկն էին եւ, հընթացս, ժամանակից դուրս էին, տարածության մի հատված էին եւ տարածությունից դուրս, ուղեղի մեղրամոմի մեջ պաշարած նեկտար» (20—21):

Փիթեր Բալաքյանը հույժ կարեւորում է, որ սփյուռքահայության ձուլման սպառնալիքին դիմագրավելու հիմքը դրվի ընտանիքում՝ նախնի—ծնող—զավակ ժառանգորդական շղթայում հիշողությունը շրջահատելով: Պատահական չէ, որ գիրքը բացվում է խորհրդանշական երկու պատկերով՝ Հայաստանի քարտեզով եւ գրողի տոհմածառի ուրվանկարով:

Պատանեկության տարիքում բախվելով իր լինելության՝ ո՞վ եւ որտեղից խնդրին, հերոսն ընդվզում է լռության պատնեշի դեմ, որ ապահովության պատրանքով ստեղծվել է շուրջն՝ ընտանիքում: Իր ծագումնաբանությանն անտեղյակ հերոսի՝ թմբիրից արթնանալու ազդակը նախ տատի ընդհատ, անավարտ պատմություններն են, որ երբեմն խախտում էին լռության դրությունը: Տատը դառնում է հերոսի ինքնության փրկության խորհրդանիշ՝ կենդանի թե մեռած իր մեջ մարմնավորելով ոգեղեն Հայաստանը. «Եւ նշանակություն չունեի, թե որքան էի խորասուզված մերձքաղաքային այդ կյանքի ու Թենըֆլայի դեռահասների ուրախ հասարակության մեջ, տատիս հիշատակը մի տարօրինակ ստվերի նման անընդհատ

հայտնվում էր այս ու այն տեղ՝ կարծես ինձ հիշեցնելու, որ էլի ինչ-որ բաներ կային, որ ես պարտավոր էի իմանալ... Նա դարձել էր իմ բախտը, ճակատագրի ուժը, որ այցելում էր ինձ՝ առանց հարցնելու՝ պատրաստ էի նրան ընդունելու, թե՛ ոչ...» (34):

2. ԼՈՒԹՅՈՒՆ – «ՏՈՒՆ» ՀՈԳԵԲԱՆԱԿԱՆ ՎԻՃԱԿԸ

Լուսթյունը՝ պայքար ինքն իր դեմ, յուրայինների անվտանգության թվացյալ պատենեշ: Ցեղասպանության եւ բռնազավթված հայրենիքի մասին չխոսելը՝ ինքնապաշտպանական միջոց, ինքնափախուստ, սեփական էության վերաձեւման փորձ, տառապանքից կարծրացած հոգու հիշողության բեռ: Լուսթյունը դառնում է «տուն», ուր բնակվում-պատսպարվում են հուշագրության վերապրող հերոսներն ու նրանց ժառանգները՝ ծանր վարագույրներ իջեցնելով անցյալի ու ներկայի միջեւ: Սա գիտակցական քայլ է Բալաքյանի՝ ցեղասպանության փրկված հերոսների կողմից, որ կարող է տեղի տալ թերեւս անգիտակցական մակարդակում: Հոգեկան շիկացումը, որն այս դեպքում անգիտակցականի սահմանն է, ճեղքում է հուշագրության հերոսներից մեկի լուսթյան պատը. Նաֆինա մորատատը, որ ցեղասպանության հետո լուել էր ամբողջ երկու տասնամյակ, հոգեկան խանգարման ընթացքում զառանցում է՝ անցյալի դեպքերն ու դեմքերը ենթագիտակցական հոսքով դուրս մղելով ներքին զսպված տարածությունից: Իսկ հոգեկան խանգարման պատճառը 1941 թ. Փերլ Հարբորի վրա ճապոնացիների ռազմական հարձակման ու ռմբահարման եւ Հայոց ցեղասպանության զուգորդությունն է: Եւ երբ հերոսի գիտակցությունը վերականգնվում է, նա դարձյալ ինքնապաշարվում է լուսթյան քողով. «...Մեր ընտանիքում, — հիշում է գրողը, — ոչ մեկը Հայաստանի մղձավանջային իրադարձություններն այնպիսի իրողություն չէր համարում, որի շուրջ կարելի էր զրուցել, կամ ինչն անհրաժեշտ էր իրապես իմանալ: Ցեղասպանության այրող փաստերը խորը թաղված էին, հանձնված գիտակցության ամենածածուկ շերտերին...» (344—345):

Լուսթյան թմբիրն այս պարագայում հոգեկան ամոքման ճանապարհ է, հիշողության խարանը ջնջելու, հոգեկան բաց վերքը փակելու ներքին ճիգ ու ջանք, գոյատևելու անհրաժեշտ պարտադրանք: Բայց արդյո՞ք տեղի է ունենում ամոքումը. անշուշտ՝ ո՛չ, որովհետեւ շարունակվում է անհատի ներքին հիշողությունը, ավելի խորանում՝ ներհայեցողությունը:

«Որքան ծանր էր վերապրող լինել, նախքան ստեղծումը հոգեբանության ու ախտաբուժության հանրային ավանդույթի, որի նպատակն էր լինելու օգնել զոհերին՝ իրենց վերքի ու ցնցման բարոյական նշանակությունը հաստատելու խիզախություն եւ արտահայտվելու կարողություն ձեռք բերելու համար...» (347),— գրում է Բալաքյանը՝ ակնարկելով լռության մի այլ հատկանիշի՝ հոգեկան ախտաբանության մասին: Այն, լռությունը Բալաքյանի վերապրող հերոսների դեպքում ե՛լ գիտակցական վահան է՝ էությունը խոշտանգող հիշողությունների եւ իրողության հետահայաց ընկալումների դեմ, ե՛լ հոգեկան ախտաբանական վիճակ, ե՛լ օտար միջավայրում չհասկացվածության ու մենության դրամատիկ դրսևորում:

Դիտարկենք լռության հոգեբանական դրսևորումները Բալաքյանի հուշագրության մեջ.

- Լուրթյունը՝ «տուն», որտեղից սկսվում է ներհայեցողական կյանքը. «1920-ականներին, 30-ականներին ու 40-ականներին, եթե հայ էիր, պարզապես քշված էիր տանիցդ ու երկրիցդ, նետված այն երկիրը, ուր ժամանել էիր: Կավագույն դեպքում վերադառնում էիր տուն՝ քո հայկական ընտանիքը, որտեղ տիրում էր անարտահայտելի գաղտնիքի համընդհանուր ըմբռնման մթնոլորտ» (347):

- Լուրթյունը՝ չհասկացվածության հոգեբանական պատճառ. «Այն միջավայրում, որը չէր ճանաչում կամ գոնե արտահայտում ցեղասպանության բարոյական նշանակությունը, տատա ստիպված էր ներամիփոփվել, ճիշտ այնպես, ինչպես Առաջին համաշխարհային պատերազմի կոնտրադիտար գինվորները, որ տուն վերադառնալուց հետո կծում էին լեզուները, երբեմն հատելու աստիճանի, ու շարունակում գոյատևելը» (347):

- Լուրթյունը՝ ապահովության միջոց. «Երբ խորհում եմ ծնողներիս ու նրանց՝ հաջորդ սերնդի լռության շուրջ, նույնն է, թե մտածեմ ապահով վայրի առկայության մասին... Դիտակցության ինչ-որ մութ վայրում ծնողներս, հավանաբար, գտել էին այն իրական պատճառները, որոնք հայ լինելը դարձնում էին անչափ դժվար, խիստ ցավագին ու անասելի անհեթեթ (348—349):

- Լուրթյունը՝ տառապանքի ու ցավի իմֆնազապման դրսևորում. «Սակայն անցյալը դեռևս գալարվող ստվերի նման իր խավար շուրջն էր սփռում բոլորիս վրա: Երկիր: Հիմա եմ հասկանում, որ այն ծածկագրված արտահայտություն էր, նախատեսված չէր երեխաների համար: Այն արտաբերում էր միայն հայերի՝ թմբիրի մեջ ապրող լուռ սերունդը: Այն նշանա-

կում էր կորուսյալ աշխարհ, վայր, որ թողնվել էր մխալու սեփական մոխրի մեջ» (349):

3. ԻՆՔՆՈՒԹՅԱՆ ՎԵՐԱԳՏՆՈՒՄԸ ԵՒ ՎԵՐԱՀՌՁԱԿՈՒՄԸ ԿԱՄ ԾԱԳՈՒՄՆԱԲԱՆՈՒԹՅԱՆ ՃԱՆԱԶՈՂՈՒԹՅՈՒՆՆ ՈՒ ԱԶԳԱՅԻՆ ԴԱՐՁԸ

Փիթեր Բալաքյանի հուշագրության վիպական ընթացքը կառուցված է ճանապարհ դեպի ինքնություն սկզբունքով: Ամերիկյան կյանք, պատանեկան աշխարհայացք ու հետաքրքրություններ, եւ այդ ամենի մեջ՝ ժառանգորդական կապի անորոշ զգացողություն, որ աստիճանաբար պիտի որոշակիանա ու հասունանա՝ ամերիկացի հերոսին հասցնելով ազգային ինքնաճանաչողության եւ ինքնագիտակցության:

Հայաստանի պատմության համառ որոնումները՝ դպրոցական անարդյունք փնտրտուքներից մինչեւ պատմական արխիվների ու գրքերի ուսումնասիրություն, տեւական մի ընթացք է դեպի ազգային ճանաչողություն: Հուշագրության մեջ Հայաստանը մեծ աշխարհի առաջ բացվում է իբրեւ քաղաքակրթության հնագույն օրրան եւ ցեղասպանության զոհ: Հայաստանի նորագույն պատմությունը բացահայտվում է Հայոց ցեղասպանության ականատես դիվանագետների, միսիոներների, ճանապարհորդների, փրկված արեւմտահայերի, ցեղասպանության ոճրագործների վկայությունների, արխիվային այլ նյութերի ու պատմությունների միջոցով: Հեղինակը դրանցից որոշակի մեջբերումներ է կատարում՝ իր խոսքին ձայնակից ու վկայություն ունենալով այդ փաստաթղթերն ու վավերագրությունները, եւ ամենից շատ՝ «Ամերիկյան դեսպան Հենրի Մորգենթաուի հուշերը եւ հայկական եղեռնի գաղտնիքները» գրքից: Բալաքյանն այստեղ այլեւս ոչ թե վերհիշող, այլ վերապատմող ու վկայակոչող է: Պատումի այդ եղանակը ցեղասպանության ու նրա հետեւանքների միջազգայնացման խնդրից անդին պետք է օգնեք նաեւ գրողի բախտակիցներին՝ վերագտնելու հայկական կորուսյալ արմատները, ձեռք բերելու ազգային ինքնագիտակցություն եւ դառնալու մեծ պահանջատիրության մի մասնակից:

Հուշագրության մեջ մինչ այդ գերիշխող ամերիկյան կյանքի պատկերները տեղի են տալիս, ինքնակենսագրական առանցքի շուրջ ընթացող վիպական պատմությունը հետին գիծ է մղվում՝ դառնալով երկրորդական: Ցեղասպանության պատմությունը, որի մի բեկորն է օտարագիր

գրողի կյանքը, դառնում է գրքի հիմնաշերտ: «Ֆաշիստներից էլ առաջ» գլխից սկսած՝ հայկական իրականության մինչ այդ ընդհատվող շղթան անընդհատական է դառնում, եւ հասկացվում է, որ ամբրիկյան կենցաղի ու ապրելու մշակույթի պատկերումն ընդամենը գեղարվեստական նախադուռ էր մեծ իրադարձությունների քողազերծման եւ ստեղծագործական գաղափարի արտահայտման համար:

ա) Ամերիկյան կենցաղում բացվող ազգային գաղանփներ

Հայոց ցեղասպանության գաղտնագերծումը «Ճակատագրի սեւ շունը» երկում սկիզբ է առնում ընտանեկան կենցաղի ու հոգեբանության ընկալումներից: Դա կարող է լինել եւ տատի խոսքի պատառիկը, եւ հոր ինքնագուսպ կեցվածքը, եւ ճաշելու ընտանեկան սովորույթը, եւ մի այլ երեւույթ. «Մնունդը մեզ համար մշակութային բարդ խորհրդանիշ էր, մերձավորարեւելյան մշակույթի հարուստ պատմությունն ու հավաքական հիշողությունը մարմնավորող ծածկագրված ձեռագիր մատյան: Ես անտեղյակ էի, թե սնվելը նույնպես դրամա էր, որի իմաստը միահյուսված էր հայոց դառը պատմության հետ: 1960-ին անգամ չէի լսել «սովյալ հայեր» արտահայտությունը. նաեւ չգիտեի, որ նախնիներս երկու միլիոնից ավելի հայերի մեջ էին եղել, որոնք 1915-ին եթե անմիջապես չէին սպանվել, ապա քշվել էին Թուրքիայի անապատները եւ սովի մատնվել.... 1960-ին ինձ անծանոթ էր ճաշի սեղանի բարոյականության հանդեսը, սակայն տեղյակ էի, թե ծնողներս որքան ուժգին էին հուզվում, երբ խոսք էր բացվում ճաշելու պատշաճության ու ծիսականության շուրջ» (58):

Տատի մի քանի կիսատ, պահի մեջ արտաբերված պատմությունների միջից նույնպես աղոտ երեւակվում են Հայոց ցեղասպանության պատկերներ: Ահավաստիկ մի դրվագ վերապրող հերոսի անցած Գողգոթայից. «Ամենուր նեխածության հոտ էր: Հակոբը գետնին էր: Ես ցնցեցի նրան: Դիմացս ինչ-որ բան էր նշմարվում: Հակոբը սառած էր: Հետո նկատեցի, որ սրունքիցս արյուն էր հոսում, ու կարող էի զգալ ոտքիս մեջ խրված մետաղադրամները: Ալիսը քնած էր մեջքիս ամրացված կախոցի մեջ: Զինյալ ոստիկաններն սկսեցին ինձ ապտակել: Նրանցից մեկը նաեւ մտրակում էր: Միասին ծորում էին արյունն ու կաթը: Ալիսը լաց էր լինում: Թուրքի ձեռքին կացին էր ու սաղափե կոթով փոքրիկ դանակ.... Ես նրան ճանաչում էի Դիարբեքիրից....» (38—39):

Բալաքյանի հուշագրության մեջ՝ ամերիկահայ նիստ ու կացի եւ մանավանդ ցեղասպանության դրվագներում, առկա է ուշագրավ մի երեւույթ. պատումի ոճն աչքի է ընկնում քրիստոնեական հատկանիշներով՝ բառ ու բանի, պատկերի ու գույնի տարողության առումով՝ ներքուստ ասես զուգահեռականություն տանելով Գողգոթայի եւ հայոց ճանապարհների միջեւ: Ահավասիկ մի պատկեր արքայի ճանապարհին լիկված ու վերապրող տատի հիշողությունից. «Տեսնում էի, թե ինչպես էին մեռած փետուրները բարձրանում դեպի կապույտ երկինքը, ուր թռչում էր իմ զատկական օդապարիկը: Ինձ թվաց, թե թուրքական բաղնիքի մարմարապատ հատակին ընկած կապույտ ուլունքի շարք եմ: Տեսա կապտազգեստ կնոջը: Սիրելի մայր Աստվածածին: Ես տեսա կապտազգեստ կնոջը: Տէր, ողորմյա, Տէր, ողորմյա, Տէր, ողորմյա»: Այս ասելով՝ տատս խաշակնքում է» (39):

Ընտանեկան պատկերների, երեւույթների, անունների միջից հոգեբանական նրբանկատությամբ առաջ է տարվում Հայաստանի պատմությունը: Բալաքյանը խոսքի գեղագիտություն եւ հոգեբանական զգուշավորություն է դրսեւորում Հայոց ցեղասպանության ու դրա հետեւանքների բացահայտման ընթացքում: Պատումն առավելապես տալիս է գիտակցություն եւ ոչ՝ հուզականություն, բանականություն եւ ոչ՝ զգացականություն: Օրինակ՝ պատմության բացահայտման առիթ է դառնում անունազգանունը. «Արաքս Արուսյան: Մորս անուն-ազգանունն է... Արաքս՝ անուն արեւելյան Անատոլիայի ու հարավային Կովկասի, ուր Արաքս գետը հոսում է Արարատյան դաշտից դեպի արեւելք ու մի սահման գծում, որն իրար է կապում Հայաստանը, Թուրքիան ու Իրանը: Անուն, որ նշանակում է խռովք, որ հոմանիշն է գետի: Արուսյան... Անուն հարավարեւելյան Անատոլիայի՝ Նինվեի հյուսիսի, ուր Տիգրիսը օղակի մեջ է առնում Դիարբեքիր հնագույն քարապարիսպ քաղաքը... Դիարբեքիր, սպանդի քաղաք, ուր թուրքական կառավարությունը 1915-ին հարյուր հազարից ավելի հայ է կոտորել...» (72—73):

Ահա մի այլ դրվագ, ուր պատմության շերտը բացվում է ընտանեկան հոգեբանության մեջ. «Իմ նախնիների ու նաեւ ծնողներիս սերնդի համար աշխարհը գուցե մի վայր էր, ուր դավադրաբար ուզում են քեզ սպանել: Եղեռնից հետո մահվան սարսափը տարբերվում էր մահկանացու լինելու մտահոգությունից: Խոր մտատանջությունների այս մթնոլորտի պատճառով մեր ընտանիքը շատ էր հեռու արվարձանի լավատեսական տրամագրություններից» (106—107):

Ի վերջո գաղափարանշական է, որ տեւական լուսնային հետ հայրը որդուն գրած նամակում խոսում է Հայաստանի պատմության մասին՝ հույս հայտնելով, որ այն «խորհելու հարուստ նյութ կտա եւ, ամենայն հավանականությամբ, ցանկություն կառաջացնի» (140) այցելելու Հայաստան, ճանաչելու այն:

բ) Վավերագրություններով բացահայտվող ազգային պատմություն

Հայոց ցեղասպանության հետաքննական պատմությունը «Ճակատագրի սեւ շունը» հուշագրության մեջ հետեւողականորեն առաջ է ընթանում «Արյունոտ լուրեր» մասում՝ ընդգրկելով 1890–1920-ական թթ. Հայոց ցեղասպանության պատմական ենթափուլերը: Պատմության ընկալումը կայանում է վավերագրերի, ականատեսների՝ պատմական հավաստիություն ունեցող հուշագրությունների ուսումնասիրության եւ վերապրող հերոսների պատմությունների վերջնարդյունքում՝ միաժամանակ երեւան բերելով պանթուրքիզմի քաղաքականության հետեւանքները, ցեղասպանության ամբողջ ընթացքը՝ հայերի մահմեդականացումը, մասսայական ջարդերն ու տեղահանությունը. «Ինչ է նշանակում, երբ մի ամբողջ ժողովուրդ, որ սիրում էր, աշխատում, մշակույթ ստեղծում այն երկրի վրա, ուր ապրել էր երեք հազարամյակ, բնաջնջվում էր... Երբ որեւէ քաղաքակրթություն ջնջվում է, երկրի վրա մի նոր խավար է իջել: Զգում էի, թե ինչպես էր փոշին բարձրանում պապակ հողի վրա, ուր այժմ արյունը մասնիկն է ժայռերի, որտեղ այլեւս երբեք անաղարտ ջուր չի հոսելու» (303):

Հայոց ցեղասպանության վերապատումն ու հեղինակային դատողությունները Բալաքյանի հուշագրության մեջ միջարկվում են ամերիկացի դեսպան Մորգենթաուի անմիջական հիշողություններով ու վկայություններով: Ահավասիկ Մորգենթաուի հիշողություններից մի դրվագ, որ ներկայացնում է հայ հոգեւորականության սպանող, եկեղեցիների պղծումն ու կրոնական ատելության բորբոքումը. «Պահուած գէնքեր փնտռելու պատրուակին տակ՝ անոնք կողոպտեցին եկեղեցիները, ամենածայրայեղ սրբապղծութիւններու ենթարկեցին խորանները եւ նուիրական առարկաները. եւ նոյնիսկ քրիստոնէական խորհուրդներու նմանողութիւնով ծաղրական արարողութիւններ կատարեցին: Քահանաները կը գանակոծէին զգայագուրկ ընելու աստիճան, այն պատրուակով, թէ անոնք խոռ-

վուժեան օճախն էին: Երբ եկեղեցիներու մէջ զէնք չգտնէին, ատեն-ատեն հրացաններով, ատրճանակներով եւ սուրերով կը զինէին եպիսկոպոսները եւ քահանաները, զանոնք կը քաշէին պատերազմական ատեաններու առջեւ՝ իբր օրէնքի հակառակ զէնք կրողներ, եւ զինուած ձեւով փողոցներուն մէջ կը պտտցնէին....» (193—194):

Մորգենթաուր՝ որպէս ականես-վկայի ընտրութեան հարցում Բալաքյանը, ըստ երեւույթին, հաշվի է առել նրա հուշերի համընդգրկունութունն ու բազմապատկերայնութունը, որոնց միջոցով պատմական դարձ կատարելով՝ շարժանկարի պէս ցուցադրում է Հայոց ցեղասպանութեան ընթացքը, դրվագ առ դրվագ բացահայտում արեւմտահայ ժողովրդի շարժարանքներն ու նահատակութունը, որոնք երեւան են բերում թուրքի ցեղային տիպարը եւ զոհին լլկելու՝ միմիայն թուրքերին ներհատուկ հաճույքի բնագոյր:

գ) Պայքար Հայոց ցեղասպանության ժխտողականության դեմ

Փիթեր Բալաքյանի «Ճակատագրի սեւ շունը» երկում պատմութեան եւ արդիականութեան զուգահեռականութունը գրեթէ մշտառկա երեւույթ է: Ներկայի եւ անցյալի միախառն ընթացքը նպատակամիտված է ապագային, որ Հայոց ցեղասպանութեան միջազգային ճանաչումն ու դատապարտումն է՝ իրավաքաղաքական համարժեք հանգուցալուծումներով: Ինքնութեան հետքերով ընթացող, պատմութեան ճանաչողութեամբ խորացող հայացքով՝ գլխավոր հերոսը, որ ինքը՝ գրողն է, դառնում է Հայոց ցեղասպանութեան պահանջատեր՝ պայքար մղելով թուրքական ժխտողականութեան դեմ: Պատմութեան խեղաթյուրումն ու ոչնչացումը թուրքիայի կողմից պետական հետեւողական քաղաքականութուն են, որ ամենուրեք քողարկում կամ վերացնում է իր ոճրագործութեան հետքերը. «...թուրքիայի վերաբերյալ կարդացածս գրքերում գեթ մեկ անգամ չէի հանդիպել Հայաստանին վերաբերող որեւէ ակնարկի,— գրում է Բալաքյանը,— ...Նախնիներս դուրս են մղվել այն երկրից, որտեղ ապրել են քսանհինգ դար. մեկը մյուսի հետեւից սպանվել են, եւ այն ամենը, ինչ ավանդաբար, դարերի ընթացքում մեծագույն խնամքով ստեղծել են, կամ բռնագրավվել, կամ ոչնչացվել է» (113, 319): Քարտեզի վրայից եւ պատմութեան ընթացքից թուրքիան շարունակում է ջնջել Հայաստանը՝ գործադրելով դիվանագիտական

բոլոր հնարքներն ու ճնշման մեխանիզմները, ցեղասպանությունից հետո կրկնակի սպանելով մարդկային բարոյականությունը: Բալաքյանը թուրքական քաղաքականությունը վեր է հանում առանձին իրողությունների ու երեւոյթների փաստարկումով. Թուրքիայի հանդեպ թշնամական վերաբերմունքի անվան տակ՝ սպառնալիքներով կասեցվում են Հայոց ցեղասպանության վերաբերյալ գիտաժողովը, «Մուսա լեռան քառասուն օրը» ֆիլմի նկարահանումը, դասագրքի հրատարակությունը եւ այլն:

Պատմության եւ արդիականության զուգահեռականությունը «Ճակատագրի սեւ շունը» երկում երեւան է բերում նաեւ Թուրքիայի վարած քաղաքականությունը ժամանակակից Հայաստանի նկատմամբ: Բալաքյանը խոսում է սառը պատերազմի, Հայաստանի շրջափակման, ցուրտ ու մութ տարիների, Ղարաբաղի հիմնախնդրի ու հայության պայքարի, ինչպես նաեւ երկրաշարժի մասին. «Ես կապ եմ տեսնում 1915-ին թուրքական կառավարության կազմակերպած ցեղասպանության եւ հայերի դեմ այսօր շարունակվող հարձակումների միջեւ: Տեսնում եմ, թե ինչպես է բացվում զոհերին ատելու կծիկը: Զգում եմ ահագնացող անօգնականությունը, հուսախաբույթությունը, կատաղությունը, եւ ինքս ինձ հարցնում եմ՝ մի՞թե հայերն ընդմիշտ պետք է որսի դեր կատարեն ոճրագործ կառավարության համար» (334):

Հուշագրության վերջում հեղինակային խոհերն ու դատողությունները հասնում են փիլիսոփայական եւ հոգեվերլուծական ընդհանրացումների: Զոհեր են ոչ միայն ցեղասպանության նահատակները, այլեւ վերապրողներն ու նրանց սերունդները. «Ժխտման միջոցով պատժից խուսափելու ոճրագործի ջանքերը շարունակում են չարաշահել զոհերին՝ խոչընդոտելով վերապրողների եւ նրանց ժառանգների ապաքինմանը: Մերժելով կատարած հանցանքը՝ ոճրագործը փորձում է կողոպտել զոհի բարոյականությունը: Ստուգապես, ցեղասպանության ժխտումը ճանապարհ է հարթում դեպի ապագա նոր ցեղասպանություն, քանզի աշխարհին ցուցադրում է, որ որեւէ կառավարություն կարող է անպատժելիորեն զանգվածային կոտորածներ իրականացնել: 1939-ին Հիտլերը ոգեշնչված էր Հայոց ցեղասպանության կոլեկտիվ մոռացությունով» (336):

Փիթեր Բալաքյանի վերլուծաբանական եզրահանգումները ճշգրիտ բանաձեւումներ են, որ վերագնահատում են Հայոց ցեղասպանության ոչ միայն պատմաքաղաքական, այլեւ բարոյահոգեբանական հետեւանքները, եւ այդ հետեւանքները շարունակում են կրել սերունդները. «Զոհի նե-

րուժը,— գրում է Բալաքյանը,— պատանդ է՝ պահված ցավի ու կատաղության ամայի վայրերում, եւ հեռացված է պատմության մեջ իր գրաված բարոյական տեղից» (337):

Գաղափարանշական են հուշագրության «Ազգի մը սպանումը», «Բաց վերք», «Տան իրողությունը» խորագրերը, որոնք ինքնությունը գտած անհատի ճանապարհից նշանավորում են ազգային ընթացք ու գաղափարական վերջնակետ:

4. ՎԵՐԱՊՐՈՂ ՀԵՐՈՍՆԵՐԻ ԿԵՆՍԱՊԱՏՈՒՄՈՎ ԵՒ ԴԻՄԱՆԿԱՐԱՅՆՈՒԹՅԱՄԲ ԲԱՑԱՀԱՅՏՎՈՂ ԻՐԱԴԱՐՁՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Փիթեր Բալաքյանի հուշագրության մեջ ներկայացված է ժամանակային մի քանի սերունդ՝ նախնի-ծնող-զավակ ժառանգորդական մի շղթա՝ պատմահոգեբանական ու գաղափարական առանձնահատկություններով: Անցյալի ու ներկայի ժամանակային կտրվածքները պայմանավորում են հերոսների կերպավորման եղանակները՝ հուշի եւ հիշատակության, ապրումի եւ վերապրումի, խոհի եւ խորհրդածության նրբերանգներով:

Դիմանկարայնության միտումով առանձնանշելի է առաջին երեք մասերի վերնագրումը՝ «Տատս», «Մայրս», «Հայրս»: Հայրը եւ մայրը կերպավորվում են լռության հոգեբանությամբ եւ ամերիկյան կյանքի ընթացքի մեջ, նրանք վերապրողների սերունդ են եւ չեն հատկանշվում ազգային ընդգծված հոգեբանությամբ ու մտահայացքով: Լռող հերոսներ են նաեւ հորաքույրերն ու մորաքույրերը: Հորաքույրերից մեկը նույնիսկ, որ գրող-քննադատ է, սառը հայացքով է դատում ազգային հոգեբանության եւ պատմության մասին՝ ներքին ընդվզում ու անհաշտություն դրսևորելով հայկական իրականության հանդեպ. «...Բոլոր հայերը ի ծնե երազողներ են: Երկրի փոխարեն երազ ունենք... Եւ որքան մեր աշխարհագրությունը նեղանում է, այնքան ընդլայնվում է մեր երեւակայությունը, այնքան նմանվում ենք խավարի մեջ թեւածող բուերի» (168):

Ուրիշ են վերապրող հերոսները, ուրիշ է նաեւ նրանց լռությունը՝ երազի եւ հիշողության զսպված էությունը. նրանք ավելի շատ պատմության կրողներ են, քան ներկայի:

ա) Տատի դիմանկարը

Տատը հայկական էություն, հիշողության եւ պատմության կրողն է, որ խոր հետք է թողել գրողի հոգեբանության եւ ազգային գիտակցության ձեւավորման վրա. «Ինչ որ էր այդ երկիրը, ուրեմն՝ հենց տատս էր: Ինչ էլ որ տատս էր, ուրեմն՝ հենց երկիրն էր» (19): Տատի կերպարը բացահայտվում է նաեւ գրողի քնարական վերապրումներով, որ տեղ-տեղ ընդհատում են հուշագրության վիպական ընթացքը՝ «կանգնեցնելով ժամանակը եւ սառեցնելով հիշողությունը» (171):

Երբ գրկեցիր գլուխս
եւ համբուրեցիր մազերս,
ինչպես միշտ, հայացքս հառեցի
ձեռքերիդ մաշկին,
որ դեռես գունաթափ էր
թուրֆական պապակ հարթավայրում (171):

Տատը հայկական դիմագրողական ոգու մարմնացում է, որն ապրել է ցեղասպանության եւ բռնագաղթի շարժարանքներն ու սարսափները, երկու մանկահասակ աղջիկների հետ անցել մահվան երկար երթը Տիգրանակերտ-Դիարբեքրից մինչեւ Հալեպ՝ չկորցնելով հավատը, կյանքի համար պայքարելու կամքը. «Նա անբնականորեն հակազդեցություն էր ցուցաբերել, երբ հարցը վերաբերել էր մահվանը, տանջանքներին ու ցեղասպանությանը, այն ամենին, ինչի միջով անցել էր: Հալեպում, ուր ապրել էր փախստականների մահախեղդ թաղամասում, փնտրել էր ճշմարտության մի փոքրիկ խորհրդանիշ... Նա օրինական գործընթաց էր սկսել՝ դատի տալով թուրքական կառավարությանը իր կրած վնասների համար. ընտանիքի սպանված անդամներ, գողացված կամ ոչնչացված ունեցվածք, ազգի բնաջնջման մանրակերտ: Խիզախ եւ անձնվեր քայլ էր քառսի ու մղձավանջի ժամանակներում» (339):

Հալեպում, ուր հարյուրհազարավոր անապաստան գաղթականությանն սպառնում էին սովն ու համաճարակ հիվանդությունները, հարյուրավոր դռներ է բախել, դերձակություն արել, մի օր էլ հարուստներից մեկի տանը պատահաբար գտել Դիարբեքրի իր տան՝ թուրքերի կողմից ավարտված եւ վաճառված գորգը, պահանջել ու դատական կարգով վերադարձրել այն, դրա շնորհիվ տոմսեր գնել ու հասել Ամերիկա: Արեւմտահայ վերապրողների հետեղեռնյան հոգեբանական տառապանքի ու անքնության

ընդհանրացումն է տատի այս խոսքը. «Եթե աչք փակենք, առաստաղը կբացվի, ու ամպերի միջից դիակներ վար կընկնեն» (222):

Մեծ ողբերգություններ ապրած ու իր մեջ տասնամյակներ շարունակ ցավն ու անպաշտպանությունն զսպած տատը կյանքի վերջին տարիներին ինքնաբերաբար բացում է իր կողպած ներաշխարհը՝ մահից առաջ չկայացած Հայ դատի պահանջատիրությունն անբարբառ հանձնելով թուռանը. «Հուշերի փշուրներն ու քողազերծ պատմությունները սառած ներքին ծովից պոկված սառցաբեկորներ էին, ծով, որ դանդաղ սկսել էր հալչել նրա կյանքի մայրամուտի մեջ: Տարօրինակ, մեկուսացման պահերին, պահեր, որ ժամանակից դուրս էին թվում, ես վկա էի լինում նրա ցնցող զգացական պատկերներին, հեռազգացական հիշողություններին, ցեղասպանության վերապրումներին» (350):

բ) Պապի դիմանկարը

Բալաբջանի պապն իր կենսապատումով բացահայտում է ցեղասպանության մի ուրիշ ողբերգություն: Էջմիածնի Գեւորգյան հոգեւոր ճեմարանում սովորած եւ Լայպցիգի բժշկական համալսարանն ավարտած Տիրան Բալաբջանը Առաջին համաշխարհային պատերազմի ժամանակ պարտադրված էր ծառայելու թուրքական բանակում՝ որպէս բժիշկ, հակառակ դեպքում կգնդակահարվեր ընտանիքով՝ իբրեւ դավաճան: Պապն ընտանիքը փրկելու համար կատարում է բժշկի իր պարտականությունները՝ մտատանջվելով, որ կարող է փրկել իր ժողովրդին ու հարազատներին ցեղասպանած ու դեռ ցեղասպանող ենիշերիների: Իր խնամքի տակ եղած եւ մահացած թուրք զինվորականի գրպանում Տիրան Բալաբջանը գտնում է սպանված հայի ոսկե ժամացույցը՝ հայերեն մակագրությամբ:

Գրողը պապի կենսագրության ճանապարհով հիշատակում է նաեւ 1909-ի հայկական ջարդերը Կիլիկիայում: Ամիսներ շարունակ պապը, առանց հիվանդանոցային պայմանների, աշխատել է Ադանայում եւ հարեւան քաղաքներում ու գյուղերում՝ խնամելով թուրքական ջարդերից վիրավոր եւ հաշմված հազարավոր հայերի, օգնելով թաղել սպանվածներին: Այդ դժոխային պատկերների մասին նա նամակով հայտնում էր ընտանիքին, եւ այդ նամակները հիմք դարձան նրա ընկերոջ՝ Սիամանթոյի «Կարմիր լուրեր բարեկամես» բանաստեղծական շարքի համար, որից Բալաբջանը հուշագրության մեջ ներկայացնում է «Պարը» բանաստեղծությունը:

Պապի ընտանիքը՝ քույրը, ծնողները, զոհ է դարձել 1915-ի ցեղասպանությանը:

Գրողը մեկ առ մեկ հիշում է վերապրող ու փրկված յուրայիններին ու ծանոթներին, որոնցից ամեն մեկի կյանքը մի ցնցող հիշողություն-դրվագ է ցեղասպանությանը եւ դեպքերումների ընթացքից:

գ) Գրիգոր Եպիսկոպոսի դիմանկարը

Գրիգոր Բալաքյանը՝ Փիթեր Բալաքյանի պապի եղբայրը, արեւմտահայ գործիչների ու մտավորականների հետ 1915-ի ապրիլի 24-ին ձերբակալվել ու մահվան է աքսորվել, ճակատագիրն անհայտ էր երկար ժամանակ: Չորս տարի նա գոյատևել է մահվան անապատներում եւ ի վերջո որպես ծպտյալ գերմանացի զինվորական՝ փրկվել:

«Նա համոզմունքի մարդ էր, անկասկած, ներշնչված Աստծո հոգով, իրապես կերտված էր Արարատի օբսիդիանից»,— սա հուշագրության մեջ գետեղված՝ Գրիգոր Եպիսկոպոսի մասին հրատարակված օտարագիր հոդվածից մի պատառիկ է, որ բնորոշում-քանդակում է նրա՝ հայ եկեղեցականի դասական գաղափարատիրը:

Գրիգոր Բալաքյանը 1930-ականներին եղել է Ֆրանսիայի հայոց հոգևոր առաջնորդը, եկեղեցիներ ու հայկական դպրոցներ է կառուցել՝ կազմակերպելով ինքնության պահպանման գործը սփյուռքահայ համայնքներում: Ժամանակին Նիկողայոս Մառի արշավախմբում եղբոր՝ Տիրան Բալաքյանի հետ մասնակցել է Անիի հնագիտական պեղումներին, գիրք հրատարակել Անիի եկեղեցիների մասին: Նա հեղինակել է «Հայ Գողգոթան» հուշագրությունը, որ մահվան աքսորը հաղթահարածի եւ ցեղասպանության ականատեսի անմիջական վկայությունների գիրք է: «Ճակատագրի սեւ շունը» երկում Փիթեր Բալաքյանը ներկայացնում է «Հայ Գողգոթայի» բովանդակության ցանկը, որտեղ արդեն իսկ տեսանելի են աշխատության արժեքը եւ ցեղասպանության հետեւողական ընթացքի վավերագրումը:

Գրիգոր Եպիսկոպոս Բալաքյանը՝ որպես ցեղասպանության անմիջական վկա, Բեռլինում մասնակցել է նաեւ Սողոմոն Թեհլերյանի դատավարությանը: Անհատական կենսապատումի այս հատվածում Փիթեր Բալաքյանը ներկայացնում է Թալեաթ փաշային սպանած հայ վրիժառուի դիմանկարը՝ նրա միջոցով պատկերելով Հայ դատի պատմության մի դրվա-

գր: Գրիգոր Եպիսկոպոսի դատական վկայությունները հրատարակված են «Սողոմոն Թեհերյանի դատավարությունը» գրքում:

ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆ

Փիթեր Բալաքյանի «Ճակատագրի սեւ շունը» հուշագրությունը հատկանշվում է պատմահոգեբանական բազմաշերտությունով, խոսքի գեղագիտական բարձր մակարդակով, փաստի ու երեւակայության ներդաշնակ զուգակցումով: Այն, հիրավի, որոնումի գրականության նվաճումներից է, ազգային հոգեւոր կամրջակապ անցալի, ներկայի ու ապագայի միջեւ: Հայոց ցեղասպանության եւ ինքնության հարցերը սերտորեն փոխկապակցված են Բալաքյանի հուշագրության մեջ, եւ որոնումը հանգուցալուծվում է երկուսի՝ պատճառի եւ հետեւանքի ճանաչողությամբ:

ՀԻՄՆԱԲԱՌԵՐ

Հայոց ցեղասպանություն, լուրջություն, ինքնության կորուստ, պատմության ճանաչողություն, ինքնագիտակցություն, պահանջատիրություն:

РЕЗЮМЕ

В статье рассматривается проблема поиска национальной идентичности в мемуарах армянского писателя Питера Балакяна, создавшего произведения на иностранном языке, «Черный пес судьбы». Исследование проводилось в следующих направлениях: американская среда и армянская наследственная память: в центре столкновения внешнего и внутреннего миров, молчание — «дом», психологическое состояние в его разных проявлениях; молчание — убежище, откуда начинается интроспективная жизнь, психологическая причина непонимания, средство обеспечения, проявление сдерживания при страдании и боли, приобретение и провозглашение идентичности или познание происхождения и национальное обращение, события, раскрываемые жизненными историями и портретностью выживших героев. Развитие национального самосознания проходит через этапы борьбы с тайнами, раскрываемыми в американской повседневной жизни, историей, раскрываемой документальными материалами, и отрицанием Геноцида армян.

Произведение Питера Балакяна «Черный пес судьбы» отличается историко-психологической многослойностью, высоким эстетическим уровнем речи и гармоничным сочетанием факта и воображения. Оно по праву является одним из достижений литературы поиска, духовным национальным мостом между прошлым, настоящим и будущим. В мемуарах Балакяна вопросы Геноцида армян и идентичности тесно взаимосвязаны, и поиск разрешается познанием обоих — причины и следствия.

SUMMARY

This article examines the search for national identity in the memoir “The Black Dog of Destiny” by the Armenian writer Peter Balakian. The study was conducted in the following areas: the American environment and Armenian hereditary memory; at the intersection of the external and internal worlds; silence - “home”, psychological states in their various manifestations; silence - a refuge, from which the introspective life begins, a psychological cause of misunderstanding, a means of security, a manifestation of self-restraint of suffering and pain, the rediscovery and re-proclaiming of identity or the recognition of genealogy and national conversion, events revealed by the biographies and portraits of surviving heroes. The development of national self-consciousness proceeds through the stages of the secrets revealed in American life, the history revealed by documentaries, and the struggle against the denial of the Armenian Genocide.

Peter Balakian’s work “The Black Dog of Destiny” is characterized by its historical and psychological multi-layered nature, its highly refined prose, and its harmonious blend of fact and imagination. It is rightly regarded as one of the great achievements of exploratory literature, serving as a spiritual and national bridge between the past, present, and future. In Balakian’s memoir, the issues of the Armenian Genocide and identity are closely intertwined, and the quest is resolved through an understanding of both the causes and the consequences.

